

Шевченківська весна: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – Вип. V: У 5-х част. – Ч.1 / За заг. ред. проф. О.К. Закусила. – К.: ВЦ „Принт-центр”, 2007. – С. 264-267.

СЕКЦІЯ

ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ

С.М. Ягодзінський, аспірант, НАвУ, Київ
sophist@nau.edu.ua

„ДИСКУРС” ЯК НАУКОВИЙ ТЕРМІН ТА ФІЛОСОФСЬКЕ ПОНЯТТЯ

Постнекласична наука у тому вигляді, в якому її репрезентують сучасна методологія і філософія, постає для дослідників як складна система принципів, норм, цінностей, ідеалів, методів, критеріїв раціональності, стилів мислення тощо. У багаточисленних роботах як іноземних, так і вітчизняних учених неодноразово підкреслювалась думка про те, що повноцінний аналіз сучасної науки можливий лише за умови, коли вона розглядається не тільки в методологічному, а й соціокультурному аспекті. Через це в новітній літературі поняття „наука” досить часто підміняється іншим поняття – „науковий дискурс”. Але, на жаль, при цьому майже не означаються межі, в яких науку можна тлумачити як певний вид „дискурсивної практики” (М. Фуко) і тим паче не окреслюються її характерні риси.

У даній роботі залишимо поза увагою логіко-методологічний аналіз правомірності такої заміни, хоча вважаємо це питання важливим і мало дослідженим. Натомість, спробуємо відшукати генеалогічні корені слова „дискурс” та встановити критерії його експлікації в різних сферах суспільної практики.

Важливість цього завдання можна зрозуміти навіть після поверхового огляду наукової літератури, присвяченій вивченню феномену дискурсу. В деяких дослідженнях робиться спроба систематизувати існуючі підходи. Наприклад, В.С. Лук'янець наводить такі дефініції: дискурс – це надфазовий взаємозв'язок слів; самоузгоджений текст; усно-розмовна форма тексту; діалог; мовленнєва практика; висловлювання, пов'язані за змістом; „мова у мові”. [Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В. *Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури*. – К.: ІФ НАНУ, 2000. – с. 27] Поряд з цим, відмічається, що подібні визначення не лише не розкривають змісту, а й часто не є навіть синонімічними та описують різні феномени, які просто іменуються одним і тим же словом. Цю думку підтримує і О.С. Кубрякова, яка вважає, що різні інтерпретації терміну „дискурс” закріплюються за ним тому, що в різних епістемологічних системах його використовують у різних значеннях, від чого він втрачає визначеність і стає поліваріантним [Кубрякова Е.С. *О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике // Дискурс, речь, речевая деятельность*. – М.: ЦГНИИ, 2000. – с. 8]. Як наслідок, існують не лише нетотожні визначення дискурсу, а й не комплементарні за методологічними орієнтаціями напрямки його вивчення.

Неврахування цього моменту може призвести до думки, що дискурс слід розглядати не в теоретичній площині як абстрактний концепт, що має власні ознаки і властивості, а через його конкретні прояви. Такий метод пропонують Г.Б. Гутнер і О.П. Огурцов, які переконані в тому, що мають сенс лише такі терміни як „науковий дискурс”, „політичний дискурс”, „релігійний дискурс”, „філософський дискурс” [Гутнер Г.Б., Огурцов А.П. *Дискурс // Новая философская энциклопедия: В 4 т. Т.1. / Ред. В.С. Степин*. – М.: Мысль, 2000. – с. 670] тощо. Подібну позицію ми вважаємо занадто радикальною і не очевидною з наступних причин. По-перше, типологія дискурсу не є обґрунтованою. По-друге, неможливо остаточно вивчити явище, аналізуючи тільки причинно-наслідкові залежності, які спостерігаються між його проявами. По-третє, кваліфікування дискурсу як „мови у мові” занадто звужує інтенції, закладені в сутність даного феномену.

Утім, попри таку оцінку спеціалістів, ми вважаємо очевидним взаємозв'язок дискурсу, мови і мовлення. Фіксування залежності між ними характерне для західної філософії, яка в аналізі дискурсу спирається на лінгвістичний та філософський структуралізм. Зокрема, П. Серіо тлумачить дискурс як еквівалент поняття „мова”, як одиницю, що перевищує речення, як вплив висловлювання на адресата, як результат протиставлення мови та мовлення (*langue/discours*) і т.п. [Серіо П. *Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла: Пер. с фр. и порт.* – М.: Прогресс, 1999. – с. 25-26]. Поряд з цим, розробки з дискурс-аналізу свідчать, що повне вивчення дискурсу не можливе в рамках методології лінгвістичної науки, а тому рано чи пізно остання мала звернутися до філософської рефлексії, яка визнала за мовою певну незалежність, автономність, а також обґрунтувала її соціокультурну функцію (В. фон Гумбольдт, Ф. де Соссюр, О. Потєбня, М. Бахтін). Зі свого боку, лінгвістика запропонувала досить вдаль мовну конструкцію з широкими спектром застосувань, у тому числі й до аналізу соціальних процесів. Тому, перш ніж перейти до аналізу наукового, політичного, медичного, релігійного і т.п. дискурсу слід звернути увагу на дискурс як науковий термін. У спеціалізованій літературі знаходимо, що особливий напрям розвитку філологічних досліджень передбачав прагнення вивести синтаксис за межі речення, розробку прагматики мови, підхід до мови як до соціальної дії, інтерес до мовного використання і суб'єктивного аспекту мови, інтеграцію гуманітарних досліджень та ін. [Арутюнова Н.Д. *Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцева*. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – с. 137-138].

Зважаючи на це, стає зрозуміло, що вивчення дискурсу неможливе ні поза лінгвістикою, ні поза філософією. Лінгвістичні теорії стали основою структуралізму, проте не підміняють його, оскільки він виражає наслідки і узагальнення, зроблені філософією та розкриває суперечності не конкретної наукової галузі, а культури, науки і мистецтва загалом.

Адекватне розуміння дискурсу можливе лише за умови, коли він розглядатиметься двояко: як науковий термін і тільки потім як філософське поняття, що поширилось на різні сфери людської діяльності. Порушення такої логіки дослідження неминуче призведе до втрати специфіки нового феномену, породивши цим чергове загальноживане „модне” слово. Але відсутність у нього методологічної основи, чіткої структури, визначеності перетворить дискурс на ще одне поняття, застосування якого в ході наукової дискусії не розв’язуватиме деяку проблему, а лише поглиблюватиме суперечності між її учасниками.